

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.71

Бабанін С. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОБ'ЄКТ РЕЙДЕРСТВА

OBJECT OF RAIDING

У статті визначено основний безпосередній об'єкт протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 2062 Кримінального кодексу України). Надамо пропозиції щодо вдосконалення розділу VI «Злочини проти власності» Особливої частини Кримінального кодексу України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, об'єкт злочину, рейдерство, протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації.

В статье определен основной непосредственный объект противоправного завладения имуществом предприятия, учреждения, организации (ст. 2062 Уголовного кодекса Украины). Внесены предложения по совершенствованию раздела VI «Преступления против собственности» Особенной части Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: уголовная ответственность, объект преступления, рейдерство, противоправное завладение имуществом предприятия, учреждения, организации.

Defined the main immediate object of wrongful acquisition of the property of the enterprise, institution or organization (article 2062 of the Criminal Code of Ukraine). Suggest ways to improve section VI "Crimes against property" of the special part of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: criminal responsibility, object of crime, raiding, wrongful acquisition of the property of the enterprise, institution or organization.

У теорії кримінального права дослідження об'єкта злочину посідає важливе місце та є першочерговим у практиці застосування кримінального закону. Поглиблене вивчення проблеми об'єкта допомагає з'ясувати соціальну і правову сутність і характер, а також ступінь будь-якого суспільно небезпечного посягання, у тому числі й злочинного. Визначення об'єкта злочину передусім надає можливість правильно кваліфікувати, відмежувати від інших злочинів і найбільш повно розкрити соціально-правовий зміст, юридичні якості злочину. Усе це, урешті-решт, дає змогу правильно визначитися з кримінальною відповідальністю та призначенням справедливого покарання. Чітке визначення об'єкта злочину також сприяє точному встановленню його місця в системі Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України.

Верховною Радою України, з метою недопущення використання схем і методів протиправного поглинання й захоплення підприємств, урегулювання основних важливих аспектів протидії цьому явищу, прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 10 жовтня 2013 р. [1], яким унесено доповнення в тому числі й до КК України [2]. Так, КК України доповнено ст. 2051 «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців» і ст. 2062 «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації», які фактично передбачили кримінальну відповідальність

за рейдерство. Разом із тим законодавець у цих нормах не дав законодавчого визначення поняття останнього. На нашу думку, це не сприяє належній активізації протидії цьому явищу. Про це свідчить і подальша нормотворча діяльність держави. Зокрема, на необхідності посилення протидії рейдерству акцентовано увагу й в Указі Президента України «Про посилення протидії рейдерству» від 19 березня 2014 р. [3].

Також, як нам видається, спірним є питання щодо визначення родового об'єкта протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації як сфери господарської діяльності.

Проблема об'єкта злочину в теорії кримінального права не є новою. Перші дослідники об'єктом злочину визнавали суб'єктивні права особи (А. Фейербах), норми права в їх реальному бутті (М.С. Таганцев), цінності як умови здорового існування суспільства (К. Біндінг), охоронювані нормами права життєві інтереси (Ф. Ліст), правові блага (Г. Вельцель) тощо [4, с. 11]. Подальшого розвитку поняття об'єкта злочину набуло в роботах М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, Ф.Г. Бурчака, С.Б. Гавриша, В.П. Ємельянова, М.І. Ковальова, М.Й. Коржанського, В.М. Кудрявцева, А.В. Наумова, Б.С. Никифорова, М.І. Панова, А.О. Пінаєва, О.О. Піонтковського, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, А.Н. Трайніна, В.М. Трубникова, Є.В. Фесенка та інших авторів.

На сьогодні існує кілька поглядів щодо поняття об'єкта злочину. Домінуючим залишається визначення останнього як суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом від злочинних посягань

[5, с. 107; 6, с. 56]. До інших визначень цього елемента складу злочину варто зарахувати таке: об'єкт злочину – правове благо як певна цінність [7, с. 64], соціальна оболонка [8, с. 127], сфери життєдіяльності [9, с. 67–77], охоронювані законом цінності [10, с. 9] тощо.

Проте більшість авторів, які обґрунтовують власні дефініції об'єкта злочину, повністю не відмовляються від можливості тією чи іншою мірою визнання останнім суспільних відносин. Так, О.М. Кривуля та В.М. Куц зазначають, що в злочинних діяннях окремих осіб відсутня небезпека суспільним відносинам, тому вони не є об'єктами злочину. Але можуть виступати як останні, якщо протиправні дії досягають такої критичної маси, яка дорівнює діяльності великих соціальних груп [11, с. 74–75]. Є.В. Фесенко не виключає суспільні відносини з ланцюга цінностей, які становлять об'єкт злочину [10, с. 10]. В.М. Трубников визначає соціальну оболонку (об'єкт злочинного посягання) як сукупність суспільних відносин, що формуються як єдність і взаємодія особи та довкілля [8, с. 127].

Отже, противники визнання лише суспільних відносин об'єктом злочину повністю не заперечують можливості останнього. Тому ми залишаємося прихильниками так званої класичної теорії, що стосується цього питання, відповідно до якої об'єктом злочину є саме суспільні відносини.

Широкого розповсюдження набула тричленна класифікація, так звана класифікація по вертикалі об'єктів злочину на загальний, родовий і безпосередній. Низка злочинів має не один, а кілька безпосередніх об'єктів. У теорії кримінального права досить поширеною є триступенева класифікація багатоб'єктних злочинів – «по горизонталі». Сутність цієї класифікації полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виділяють основний, додаткові обов'язковий і факультативний безпосередні об'єкти злочину [12, с. 81–84].

Найпоширеніша серед науковців точка зору в складі суспільних відносин виділяє таке: носіїв (суб'єктів) відносин; предмет, із приводу якого існують відносини; суспільно значущу діяльність (соціальний зв'язок) як зміст відносин.

Згідно з точкою зору законодавця, родовим об'єктом рейдерства є сфера господарської діяльності, про що свідчить розміщення ст. ст. 2051, 2062 у розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК України.

Правильне визначення безпосереднього об'єкта злочину має суттєве значення під час його кваліфікації. При цьому необхідно враховувати, що злочинні посягання фактично завжди спричиняють шкоду не одній, а одразу кільком групам суспільних відносин, а їх суспільна небезпечність не вичерпується лише погрозою родовому об'єктові, оскільки в соціальній життєдіяльності одна група відносин завжди взаємодіє з низкою інших. Саме тому в процесі встановлення безпосереднього об'єкта злочину потрібно визначати, яким суспільним відносинам насамперед завдається шкода від злочинного посягання.

Виходячи з розміщення ст. ст. 2051, 2062 у розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК України, можемо зазначити, що

основним безпосереднім об'єктом цих злочинів потрібно, на нашу думку, визнавати коло суспільних відносин у сфері вільного здійснення та захисту законної господарської (підприємницької) діяльності.

Дослідження безпосереднього об'єкта протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації ставить за необхідне визначення змісту інших його складових, якими є додатковий і факультативний безпосередні об'єкти злочину. Зміст додаткового безпосереднього об'єкта досліджуваного складу злочину становлять відносини, які охороняються іншими розділами Особливої частини КК України, тобто входять до складу інших родових об'єктів. Ретельне ознайомлення з диспозицією ст. 2062 КК України вказує, що поряд із основним безпосереднім об'єктом суспільно небезпечна шкода під час учинення цього злочину заподіюється й іншим суспільним відносинам, а саме: життю, здоров'ю, власності. Особливо кваліфікований склад цього злочину як додатковий безпосередній об'єкт передбачає також сферу службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Додатковим факультативним об'єктом протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації можуть бути основи національної безпеки, воля, честь і гідність особи, громадська безпека та інші суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом.

Разом із тим об'єктивні й суб'єктивні ознаки протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації свідчать про їх подібність до ознак злочинів проти власності корисливої спрямованості.

Так, предмет злочину, передбаченого ст. 2062 КК України, – майно підприємств, установ, організацій, у тому числі частками, акціями, паями їхніх засновників, учасників, акціонерів, членів, який, по суті, відповідає всім ознакам чужого майна як предмета злочинів проти власності.

Заволодіння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 2062 КК України, передбачає активну поведінку (дію) – вилучення майна підприємства, установи, організації з володіння, розпорядження, користування власника або особи, якій воно ввірене на законній підставі, на користь винного або інших осіб і збагачення його або інших осіб за рахунок цього майна.

Заволодіння має бути протиправним. Це означає, що суб'єкт не має права на це майно, оскільки воно для нього є чужим. Ознака протиправності свідчить про те, що винний не має ні дійсного, ні уявного права на заволодіння цим майном. Він усвідомлює, що це майно чуже, що воно йому не належить і він захоплює його протиправно. Таке заволодіння має бути безоплатним, тобто майно не повертається, не оплачується, не відшкодовується власнику еквівалент його вартості.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 2062 КК України, є настання злочинних наслідків – зменшення майна власника і збагачення за його рахунок винного, тобто обов'язковою об'єктивною ознакою заволодіння майном підприємства, установи, організації є заподіяння майнової шкоди власникові.

Не можуть кваліфікуватися як указане заволодіння дії особи, яка має право на отримання певного майна, але порушує встановлений порядок його передачі – отримання.

Заволодіння майном підприємства, установи, організації визнається неоплатним, якщо воно не було оплачене зовсім, або була оплачена лише його частина, чи оплата була значно нижчою від його дійсної вартості. Коли була оплачена частина привласненого майна, то предметом цього злочину визнається неоплачена частина.

Заволодіння майном підприємства, установи, організації вважається закінченим із моменту заповдіння майнової шкоди власнику, тобто з того моменту, коли власник втрачає можливість володіти, користуватися та розпоряджатися вказаним майном.

З урахуванням усіх розглянутих ознак протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації може бути визначене як протиправне, корисливе й неоплатне заволодіння майном підприємства, установи, організації з метою звернути його у свою власність і стати його фактичним володарем, фактичним власником.

Між указаним заволодінням і майновою шкодою власника підприємства, установи, організації повинен бути необхідний причинно-наслідковий зв'язок, тобто така шкода спричинена саме заволодінням, а не іншими діями чи обставинами.

Для злочину, передбаченого ст. 2062 КК України, обов'язковою ознакою є спосіб його вчинення – шляхом учинення правочинів із використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації.

Правочини, згідно з п. 1 ч. 2 ст. 11 Цивільного кодексу України, є підставами виникнення цивільних прав та обов'язків. До них належать різного роду договори (купівлі-продажу, дарування тощо).

Використання підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації – це їх пред'явлення або представлення. Пред'явлення означає ознайомлення (демонстрацію, показ) із документом певних осіб (наприклад,

пред'явлення підробленого договору купівлі-продажу в суді). При представленні документ передається (пересилається) в певну організацію й виходить із володіння особи.

Інтелектуальна ознака прямого умислу в злочині, передбаченому ст. 2062 КК України, характеризується тим, що винний усвідомлює фактичну сторону діяння (протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації; спосіб цього заволодіння – шляхом учинення правочинів із використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації), передбачає настання матеріальної шкоди для власників цих підприємств, установ, організацій. Вольова ж ознака прямого умислу при цьому характеризується бажанням настання такої шкоди.

Хоча диспозиція ст. 2062 КК України не містить указівки на додаткові ознаки суб'єктивної сторони цього злочину, вважаємо, що корисливий мотив є його обов'язковою ознакою, оскільки відповідає характеру та соціальній сутності цього злочину.

Отже, під рейдерством потрібно, на нашу думку, розуміти протиправне, корисливе, неоплатне заволодіння майном підприємства, установи, організації з метою звернути його у свою власність шляхом учинення правочинів із використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації.

Об'єктивні й суб'єктивні ознаки протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 2062 КК України) свідчать про подібність цього злочину за способом заволодіння чужим майном до злочинів проти власності, зокрема до відкритого заволодіння, заволодіння майном шляхом нападу або шахрайства, а за суб'єктивними ознаками вчиняється з корисливих мотивів, що, як нам видається, дає підстави визнати основним безпосереднім об'єктом цього злочину право власності і пропонувати його включення до розділу VI «Злочини проти власності» Особливої частини КК України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/642-18>.
2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Про посилення протидії рейдерству : Указ Президента України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/313/2014>.
4. Коржанський М.Й. Об'єкт і предмет злочину : [монографія] / М.Й. Коржанський. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС : Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.] ; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
6. Пинаев А.А. Курс лекцій по общей части уголовного права : в 2 кн. / А.А. Пинаев. – Х. : Харьков юридический, 2001. – Кн. 1 : О преступлениях. – 2001. – 287 с.
7. Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства / С.Б. Гавриш. – Х. : Основа, 1994. – 638 с.
8. Трубников В.М. Проблемы совершенствования понятийного аппарата науки уголовного права / В.М. Трубников // Научный вестник Юридической академии Министерства внутренних дел. – 2002. – № 2. – С. 118–128.
9. Емельянов В.П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступления / В.П. Емельянов // Право и политика. – 2003. – № 2. – С. 67–77.
10. Фесенко Є.В. Об'єкт злочину під кутом зору теорії цінностей, а також опонентів цієї концепції / Є.В. Фесенко // Адвокат. – 2003. – № 6. – С. 9–12.
11. Кривуля О.М. Чи можуть бути суспільні відносини об'єктом злочину? / О.М. Кривуля, В.М. Куц // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1997. – № 2. – С. 74–76.
12. Савченко А.В. Сучасне кримінальне право України : [курс лекцій] / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Шанько. – К. : ПАЛІВОДА А.В., 2005. – 640 с.